

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЖТИМОЙИ-СИЁСИЙ ВА ИҚТИСОДИЙ ҲАЁТИДА ЛИБЕРАЛ-ДЕМОКРАТИК ҒОЯЛАР УЙҒУНЛИГИ

*М.М.Шодмонкулова – ГулДУ доценти,
Г.Тожиева - ГулДУ талабаси*

Мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш йўли ва андозаси етук бозор иқтисодиёти ривожланган мамлакатларнинг бой тажрибаси ҳамда Ўзбекистон халқининг миллий тарихий мероси, турмуш тарзи, анъаналари ва руҳияти хусусиятларига таянади. Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейин ижтимоий йўналтирилган бозор муносабатларига ўтиш, мамлакат ҳамда иқтисодиётни модернизация ва ислоҳ этиш борасида салмоқли ишлар амалга оширилди. Буларнинг натижасида бозор муносабатларига асосланган кўп укладли иқтисодиёт, тадбиркор ва ишбилармонлар, фермерлар, кичик бизнес, моддий ва интеллектуал мулк эгаларидан иборат ўрта синф шаклланиб, барқарор ривожланмоқда, халқнинг реал даромадлари, турмуш фаровонлиги ўсмоқда.

Либерализм ғояларининг миллий хусусиятларини намоён этиш ва унинг ривожланиши ҳар доим ҳам силлиқ тарзда, бир текисда кечавермайди. Чунки, ҳар бир даврнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, турли муаммолар юзага келиши табиийдир. Шу нуқтаи назардан, мазкур йўналишда олиб борилаётган ишлар самарадорлигини таъминлаш мақсадида аниқ амалий таклиф-тавсиялар ишлаб чиқиш муҳим аҳамиятга эга. Шу маънода, мамлакатимизда жамият ижтимоий-сиёсий ҳаётида либерализм ғояларини амал қилиш хусусиятлари сиёсатшунослик фанлари нуқтаи-назаридан тадқиқ этиш бугунги кунда, ниҳоятда, муҳим аҳамиятга эгадир.

Ўзбекистонда демократик руҳдаги либерал ғояларнинг шаклланиши борасидаги ёндашувларни қиёслаш асосида бугунги кунда амалга оширилаётган демократлаштириш ва модернизациялаш жараёнининг устувор йўналишларини белгилаб олиш долзарб аҳамият касб этаётганлигини кўрсатади. Ўзбекистонда эркин демократик ҳуқуқий давлатнинг шаклланиши либерализм ғояларининг янги тамойиллар билан бойиганини яққол кўрсатиб турибди. Дунёга машҳур беш тамойилининг ҳаётга жорий этилиши Ўзбекистондаги либерализм (эркинлик) ғояларининг миллий хусусиятларини намоён этмоқда. Шу маънода бу борада юзага келаётган вазифаларни янада аниқлаш лозим.

Сўнгги йилларда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони (2017), “Ўзбекистон Республикасида Маъмурий ислохотлар концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5185-сонли Фармони (2017), “Аҳолига давлат хизматлари кўрсатишнинг миллий тизимини

тубдан ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5278-сонли Фармони (2017), “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлан-тиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили”да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида”ги ПФ-5308-сонли Фармони (2018) шунингдек, соҳага оид бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг қабул қилиниши бу борада муҳим даврни бошлаб берди

Масалан, 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегиясининг Иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишларидан бири сифатида иқтисодиётда давлат иштирокини камайтириш, хусусий мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш ва унинг устувор мавқеини янада кучайтириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожини рағбатлантиришга қаратилган институционал ва таркибий ислоҳотларни давом эттиришда хусусий мулк ҳуқуқи ва кафолатларини ишончли ҳимоя қилишни таъминлаш, хусусий тадбиркорлик ва кичик бизнес ривожини йўлидаги барча тўсиқ ва чекловларни бартараф этиш, унга тўлиқ эркинлик бериш, «Агар халқ бой бўлса, давлат ҳам бой ва кучли бўлади» деган тамойилни амалга оширишга алоҳида эътибор қаратимокда.

Айниқса, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни кенг ривожлантириш учун қулай ишбилармонлик муҳитини яратиш, тадбиркорлик тузилмаларининг фаолиятига давлат, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат идоралари томонидан ноқонуний аралашувларнинг қатъий олдини олиш юзасида аниқ чора-тадбирлар ишлаб чиқилди. Шунингдек, давлат мулкни хусусийлаштиришни янада кенгайтириш ва унинг тартиб-таомилларини соддалаштириш, хўжалик юритувчи субъектларнинг устав жамғармаларида давлат иштирокини камайтириш, давлат мулки хусусийлаштирилган объектлар базасида хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратилди.

Либерал дунёқараш ва сиёсий амалиётнинг ривожланиш жараёни конституционализмнинг келиб чиқиши билан бевосита боғлиқ. Айнан либерал демократия шароитида конституция жамият томонидан тўла-тўқис талаб этилади ва шахснинг сиёсий-ҳуқуқий ҳамда иқтисодий имкониятларини намоён қилиш кафолатларидан бири сифатида майдонга чиқади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг йигима беш йиллигига бағишланган тантаналарда Президент Ш.Мирзиёев Конституциямизнинг жамиятдаги роли ва аҳамиятига тўхталиб, қуйидагича таъкидлайди: «Айни пайтда биз Асосий қонунимиз талабларини тўлиқ амалга ошириш борасида ҳали олдимизда улкан вазифалар турганини яхши тушунамиз. Яъни, халқимиз ҳаёт даражаси ва сифатини янада яхшилаш, инсон ҳуқуқ ва манфаатларини амалда таъминлаш

бўйича ҳали кўп иш қилишимиз керак. Энг аввало, одамларимиз ислохотлар самарасини келажакда эмас, балки бугун ўз ҳаётида ҳис этишлари зарур. Айнан шу мақсадда биз тараққиётнинг янги босқичига қадам қўяр эканмиз, салоҳият ва имкониятларимизни холис баҳолаш билан бирга, хато ва камчиликларимизни ҳам атрофлича танқидий таҳлил қилдик. Шу асосда 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини қабул қилдик. Мазкур ҳужжат моҳиятига кўра, жамият ҳаётининг барча соҳаларидаги тизимли ислохотларнинг “йўл харитаси”га айланди»¹.

Ҳаракатлар стратегиясида иқтисодий ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишлари алоҳида қайд этилгани Тадбиркорлар ва ишбиланмонлар ҳақарати – Ўзбекистон Либерал демократик партияси O‘zLiDeP дастуридаги мақсад ва вазифаларга ҳамоҳангдир. Зеро унда бевосита асосий электоратимиз бўлган тадбиркорларнинг манфаатлари ўз ифодасини топган. Хусусан, солиқ юқини камайтириш ва солиққа тортиш тизимини соддалаштириш йўлини давом этиш, солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш ва рағбатлантиришнинг тегишли чораларини кенгайтириш, қолаверса, банк тизимини ислоҳ қилиш, банклар депозит базасининг капитализациясини чуқурлаштириш ва барқарорлигини ошириш, уларнинг молиявий барқарорлигини ва ишончилигини мустаҳкамлаш, истиқболли инвестицион лойиҳалар ҳамда кичик бизнес ва тадбиркорлик субъектларини кредитлаштиришни янада кенгайтириш шулар жумласидандир.

Муҳими яқин беш йилга мўлжалланган ҳаракатлар стратегиясида хусусий мулкнинг ҳуқуқ ва кафолатларини ишончли ҳимоя қилишни таъминлаш, барча турдаги тўсқинликлар ва чекланишларни бартараф этиш, хусусий тадбиркорлик ва кичик бизнесни ривожлантириш йўлида тўлиқ эркинлик беришга алоҳида урғу берилаётир. Яъни кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни кенг ривожлантириш учун қулай ишбиланмонлик муҳитини яратиш, тадбиркорлик тузилмаларининг фаолиятига давлат, назорат ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг ноқонуний аралашувини қатъий олди олинади. O‘zLiDeP ҳам давлатнинг аграр соҳадаги муносабатларини такомиллаштириш, фермер ва деҳқон хўжаликларининг ривожлантирилишини қўллаб-қувватлайди ва бу ислохотларни амалга оширишда фаол иштирок этади. Зеро, партия қишлоқ хўжалигидаги муаммоларни ҳал этмасдан туриб, иқтисодий ислохотларни муваффақиятли давом эттириб бўлмайди.

Ўзбекистонда ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий ҳаётида либерал-демократик ғоялар уйғунлиги мамлакат конституцияси ўз аксини топган ва мустаҳкамлаб

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Конституциямиз қабул қилинган куннинг 25 йиллиги муносабати билан бўлиб ўтган тантанали маросимдаги нутқидан Халқ сўзи, 2017 йил 5 декабр

кўйитилган. Одатда, конституция, янги давлат билан биргаликда туғилади. Унда халқнинг энг юксак орзу-умидлари ифодаланади. У миллатни ўз умрини ўтаб бўлган, самарасиз ижтимоий муносабатлар шаклига қайтишдан сақлашга йўналтирилади. Айни пайтда, унда илғор ғоялар ва тараққиёт вазифалари аниқланади. Буни Америка давлатчилигининг шаклланиш даврида Александр Гамильтон (Ж.Вашингтон ва Ж.Мэдисон издоши) қуйидагича изоҳлаган эди: "Ўзгаларни бошқарадиган бошқарув тизимини яратишдаги энг катта қийинчилик қуйидагилардан иборат: дастлаб ҳукумат бошқарувчиларни назорат қилиш қобилиятига эга бўлиши зарур, кейин эса уни ўзини-ўзи назорат қилишига мажбур этиш лозим"².

Ўзбекистон конституционализи ривожланишининг ўзига хос хусусияти шундаки, юртимизда мустақилликка, демократик модернизациялашга ва миллий тотувликка интилиш ва ҳ.к.лар асосий ҳаракатлантирувчи куч ва омил бўлиб майдонга чиққан. Шу билан бирга, тоталитар тузумдан мерос бўлиб қолган, яъни, конституцияга расмийлик нуктаи назаридан муносабатда бўлишдек эски меросни таъкидламасликнинг иложи йўқ бўлиб, бунда конституция намойиш «стенд»и ёки «вывеска» ролини ўйнар ва ижтимоий муносабатлар жараёнига амалда қўшилмас эди. Бу ҳол, бугунги кунда ҳам ўзбек конституционализига нормал ривожланиш имконини бермай келмоқда. Конституциямизнинг ҳуқуқий, ижтимоий-сиёсий ва мафкуравий имкониятларини ҳали тўла ишга тушуриш имкониятига муваффақ бўлинмаётганлиги ҳақидаги сўзларини яна бир бор эслаш жоиз.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси айнан шу муаммоларни бартараф этиш мақсадига қаратилган. Қуйидаги ҳол ана шу мақсадни амалга оширишга ёрдам берувчи асосий омил бўлиб хизмат қилади. Яъни, янги Конституция ҳокимият маҳсули сифатида эмас, балки халқ ва тарих иродасининг маҳсули бўлиб майдонга чиққан ҳолдагина жамият ривожига интилишни ифодалаш мумкин.

Конституциянинг келиб чиқиши миллий давлатчилик ривожланиши билан узвий боғлиқ бўлиб, бугунги кунда у давлат ва жамиятни босқичма- босқич либераллаштириш, таъбир жоиз бўлса эркинлаштириш йўлидан бормоқда. Либерал ғоялар ва тамойиллар Асосий Қонунимизнинг биринчи учта қисмини ташкил этади. Либерал тамойиллар асосида давлат ҳокимиятини ташкил этишнинг алоҳида қоидалари бешинчи қисмда ўз аксини топган.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида давлат, инсон ва жамият ривожланишининг либерал кўрсаткичлари қандай ифодаланган? Аввало, давлат суверенитети тўғрисидаги қоидаларда, яъни, 2-моддада, ижтимоий

² Скидмор М.Д.Трипп М.К. бўйича иқтибос: Американская система государственного управления.-М.:Квадрат, 1993. 45-бет (384 с).

муносабатлар тизимида давлат механизмининг роли аниқ ифодаланган бўлиб, у халқ иродаси ва манфаатларининг акс этиши сифатида юзага чиқади, яъни, жамият давлатга нисбатан - бирламчидир. Давлат органлари ва мансабдор шахслар, - дейилади нутқда,- жамият ва фуқаролар олдида масъулдирлар. Ушбу жумлада «фуқаролар»нинг давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятини назорат этиш субъекти сифатида илгари сурилиши тасодиф эмас.

Айнан шу тамойилда конституциявий фикрнинг маъзи ифодаланган. Кейинги барча қоидалар шу тамойилни аниқлаштириши, ривожлантириши ва конкретлаштириши лозим. Хусусан, Конституциянинг II бобида давлатнинг жамият ва фуқаролар олдида жавобгарлиги ғояси қуйидагича белгиланган:

1. Давлат ҳокимиятининг манбаи халқ ҳисобланади (жамият ва фуқаролар).

2. Давлат ҳокимияти органларининг шаклланиш асослари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунчиликда тасдиқланади.

3. Жамият ва давлат ҳаётидаги энг муҳим масалаларни муҳокама этиш ва қабул қилиш тартиби сифатида умумхалқ овоз бериши (референдум) чақирилади.

4. Ваколатлилик тамойили, унга кўра Ўзбекистон халқи номидан фақатгина халқ томонидан сайланган Олий Мажлис ва Республика Президентигина чиқиши мумкин.

5. Ҳокимиятнинг қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятига бўлиниш тамойили асосида давлат ҳокимияти тизими қурилади. Бу тамойил, аввало, ҳокимиятнинг ўта марказлашуви ва мансабдор шахслар ўзбошимчалигининг олдини олишга қаратилган.

6. Плюрализм тамойили, унга кўра ижтимоий ҳаёт сиёсий институтлар, мафкуралар ва фикрлар хилма-хиллиги асосида ривожланиши лозим.

7. Демократик (либерал - назарда тутилмоқда. Муаллиф изоҳи) ривожланишда умуминсоний тамойиллар устуворлиги, яъни, унга кўра инсон, унинг ҳаёти эркинлиги, виждони, ғурури, конституция ва қонунлар билан ҳимоя қилинадиган бошқа ажралмас ҳуқуқлари олий қадрият ҳисобланади.

8. Давлат механизми моҳиятидаги асосий вазифа ижтимоий адолат ва қонунийлик тамойилларини таъминлаш ҳисобланади.

Халқ ҳокимиятчилигининг бу тамойиллари фақатгина либерал талабларга жавоб берибгина қолмай, балки уларни амалга оширишнинг ишончли кафолати сифатида ҳам юзага чиқади. Энг асосийси, бу тамойилларнинг барчаси, ҳақиқатда давлат ва мансабдор шахсларнинг жамият ва фуқаролар олдидаги жавобгарлигини таъминлаш механизми асосида ётади. Айнан шу муносабат билан конституция ва қонун устуворлиги тўғрисидаги III бобда ҳуқуқий қонунчилик кафолатларининг белгиланиши, ушбу қоидаларнинг мантиқий ривожланиши сифатида кўзга ташланади. Конституциянинг сўзсиз

устуворлигини тан олиш лозимлиги императивини, бизнинг Асосий Қонунимизни инсонпарварлик моҳиятига жавоб берадиган қонунлар ва меъёрларнигина қабул қилиш мажбурияти сифатида тушуниш мумкин. «Ушбу Конституциянинг ҳеч бир Қоидаси, -дейлади 16-моддада,- Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқ ва манфаатларига зарар келтирадиган ҳолда талқин этилиши мумкин эмас. ҳеч бир қонун ёки бошқа меъёрий ҳужжат Конституциянинг меъёрлари ва тамойилларига зид бўла олмайди». Бу талаблар фуқаролик жамиятининг ажралмас атрибути сифатида республика ҳуқуқий тизимини замонавий, инсонпарвар ҳуқуқ меъёрларига яқинлаштиради.

Конституция устуворлиги ўз-ўзидан давлат ҳокимиятини чегараловчи сифатида юзага чиқади, ҳукуматга ўз вазифалари ҳамда белгиланган тартиблар доирасида ҳаракат қилиш мажбуриятларини юклайди. Агар ҳукумат ўз ҳатти-ҳаракатларини либерал конституция меъёрлари билан мувофиқлаштирадиган, унга мос келадиган қарорлар қабул қиладиган бўлса, бундай ҳукуматни табиий равишда либерал ҳисоблаймиз.

Умуман олганда, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг биринчи қисмида либерал мазмундаги тамойиллар ва талаблар ўз ифодасини кўпроқ топган. Биргаликда олинган ушбу тамойиллар ҳуқуқий давлат қурилишидаги йўллар ва шарт-шароитларнинг қуйидаги либерал кўриниш элементларини таъкидлайди:

- Конституциявийлик, конституция устуворлиги;
- сиёсий институтлар, мафқуралар ва фикрлар ҳолма-ҳиллиги;
- давлатга нисбатан халқнинг суверенлиги ва халқаро муносабатлар тизимида давлат суверенитети;
- давлатнинг жамият томонидан назорат этилиши;
- ҳокимият тармоқланиши;
- инсон ва жамият манфаатлари устуворлиги.

Инсон ҳуқуқ ва эркинликлари тўғрисидаги қоида Конституция умумий қисмидан сўнг дарҳол келиб, унда асосий тамойиллар акс этган. Бошқача айтганда, кейинги қоидалар инсон ҳуқуқларини таъминлаш зарурлигидан келиб чиқади ва улар қонун чиқарувчилик ҳамда маъмурий-ташкилий жиҳатдан амалга ошишига ёрдам беради. Бу ҳол инсон ҳуқуқлари тўғрисидаги юксак конституциявий мавқени ва уларнинг жамият ҳаётидаги аҳамиятини таъкидлайди. Демак, аҳолининг ҳуқуқий маданият савиясини ошириш муқаррар ҳолда давлат-ҳуқуқчилик институтлари ривожланиш мезонларидаги шундай ролларнинг кучайиши билан боғлиқки, бу ҳам бевосита шахснинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларидан келиб чиқади.

Сиёсий либерализмни ривожлантириш учун Конституциямиз қандай омиллар ва шарт-шароитларни яратади?

Юқорида кўрсатилган тамойиллардан ташқари, Асосий Қонунда тенглик, адолат ва масъулиятнинг қадрланиши аниқ ифода этилган; сиёсий ҳуқуқлар, жамоат бирлашмалари ва оммавий ахборот воситаларининг асосий ҳуқуқлари ажратиб кўрсатилган.

Шуниси диққатга сазоворки, Конституцияда «тенглик» тамойили мутлак маънода, яъни, ижтимоий, индивидуал ҳамда бошқа табиий ва зарурий тафовутлар ёппасига йўққа чиқарилиб қонунлаштирилган ҳолда қаралмасдан, балки, жамиятнинг турли ижтимоий тоифалари ва қатламларидан эркинлик, ҳуқуқ ва қонунга нисбатан кишиларнинг бир хилдаги ҳолати хусусияти сифатида қаралган.

Анъанавий либерализм фалсафасига кўра, эркинлик ва тенглик категорияларини сиёсий ва ҳуқуқий жиҳатдан ажралган ҳолда қараш мумкин эмас. «Эркинлик» ва «тенглик» инсонга туғилган дақиқасидан эътиборан ажралмас ҳуқуқ сифатида берилади. Изоҳ талаб этмайдиган бу категорияни исботлашнинг зарурати йуқ. Ж.Локкдаги «тенглик»нинг асосий маъносини унинг «тенглик ҳолати»га берган таърифидан пайқаш мумкин. «Бунда, -деб ёзади мутафаккир, -бутун юрисдикция ўзаро бўлади, ҳеч ким бошқага қараганда кўпроққа эга бўлмайди»³.

Ҳуқуқ ва эркинликлар тенглигини адолат таъминлайди. Бу бошланғич категорияларни бир-бири билан жуда яқин алоқадаги ижтимоий-сиёсий мувозанатловчи ва қарама-қарши турувчи тизим сифатида қараш лозим. Бу эса ўз навбатида ўзаро жавобгарликни туғдиради.

Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида юқорида кўрсатилган категорияларнинг айнан шундай изоҳи берилади. Асосий Қонуннинг 18-моддасига мувофиқ «тенглик» категорияси «имкониятлар тенглиги» ўлароқ бошланғич шарт-шароит сифатида, айниқса, адолатни таъминлашнинг асосий шарт-шароити сифатида эътироф этилади. Барча фуқаролар бир хилдаги ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлишлари, жинси, миллати, ирки, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъий назар қонун олдида тенг бўлишлари лозим. Имтиёзлар ижтимоий адолат тамойиллари билан боғланади ва бунга мос ҳолда ижтимоий жиҳатдан ночор тоифадаги кишиларга (ногиронлар, уруш қатнашчилари, ёлғиз қариялар, етим болалар ва ҳ. к.) нафақа тўлаш (ёрдам кўрсатиш) тадбири сифатидагина бўлиши мумкин, лекин инсон табиатининг ўзидан келиб чиқувчи ҳуқуқ сифатида бўлмаслиги лозим.

Ўзбекистонда амалга оширилаётган ҳуқуқий ислохотларнинг асосий йўналишларидан бири жамиятда инсон ҳуқуқлари тизимини қонуний таъминлаш. Буни таниқли ҳуқуқшунос-олим А.Саидов қуйидагича таъкидлайди: «Фуқароларнинг ҳуқуқий ислохотлар натижаларини ҳали тўлиқ даражада

³ Локк Ж. Сочинения: 3 томлик. -3-т.-М: Мўсль, 1988.-263-бет (668 с).

сезмаётганликларини кўрмаслигимиз мумкин эмас. Ўзларининг кундалик ҳаётларида улар ҳали қонун сатрлари ва унинг ҳаётда амалга оширилишининг мос келмаётганлигига тўқнаш келмоқдалар. Халқнинг хоҳиш-иродаси мустаҳкамланган. Ҳуқуқий меъёрларнинг бажарилмасдан, амалга оширилмасдан қолиши-бу қонуний тус олган бўм-бўш сиёсий декларациядан ўзга нарса эмасдир»⁴.

Хулоса қилиб айтганда, ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти ва либерал ғояларнинг миллий мафкура таркибидаги ривожланиш тақдири кўп жиҳатдан миллий конституционализм ривожланишига, Конституция тамойилларига қатъий риоя этишга боғлиқ. Аввало, ҳар бир кишига шуни етказиш зарурки, либерализм - ҳокимиятни ўзини-ўзи чеклашга ёнбосувчи ёки чекловчи сиёсий-ҳуқуқий тамойилдир. Бу нафақат сиёсий нуқтаи назар, балки уни онги равишда эътироф этишдир. Бундан ташқари, миллий конституционализм ривожланиши орқали шунга эришиш лозимки, фундаментал инсоний ҳуқуқлар миллий мафкуранинг мероси, сиёсий тизим моҳияти бўлиш билан бирга, ҳуқуқий мафкура ҳам бўлиши лозим. Конституция бу вазифаларни давлат, жамият ёки унинг сегментларининггина эмас, алоҳида олинган ҳар бир кишининг ҳам вазифасига айлантиради.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Конституциямиз қабул қилинган куннинг 25 йиллиги муносабати билан бўлиб ўтган тантанали маросимдаги нутқидан Халқ сўзи, 2017 йил 5 декабр.
2. Саидов А.Правовая реформа: состояния, проблемк, перспективк. Народное слово. февраль, 1999 й.
3. Локк Ж. Сочинения: 3 томлик. -3-т.-М: Мўсль, 1988.-263-бет (668 с).
4. Скидмор М.Д.Трипп М.К. бўйича иқтибос: Американская система государственного управления.-М.:Квадрат, 1993. 45-бет (384 с).
5. Холназарова, М. Х. (2015). Формирование творческих способностей личности в процессе социализации. *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*, 1(3-4), 109-111.
6. Гафуров, Б. А., & Холназарова, Д. М. (2016). Отражение социальной и религиозной политики Бабура в его завещании. *Наука и образование сегодня*, (4 (5)), 59-60.
7. Холназарова, Д. М. (2022). ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИ ТАЛАБАЛАРИДА ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 1(12), 225-232.
8. Нишонова, З. У., Камилова, Н. Ғ., Абдуллаева, Д. У., & Холназарова, М. Х. (2017). Ривожланиш психологияси. *Педагогик психология-Тошкент-2017–йил*.

⁴ Саидов А.Правовая реформа: состояния, проблемк, перспективк. Народное слово. февраль, 1999 й.